

**Samayabhedoparacanacakra:
คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2)**

**An Annotated Translation of the
Samayabhedoparacanacakra into Thai (2)**

เมธี พัทธกษีธีระธรรม

Samayabhedoparacanacakra

คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2)

เมธี พัทธกษิธีธรรม

บทคัดย่อ

คัมภีร์ "สมยเภทปรจจนจักร" รจนาโดยพระวสุมิตรผู้เป็นพระเถระในนิกายสรวาสติวาทิน ในปัจจุบันไม่พบต้นฉบับภาษาสันสกฤตหลงเหลือเพียงสำนวนแปลภาษาทิเบตหนึ่งสำนวน และสำนวนแปลภาษาจีนอีกสามสำนวน ทางด้านเนื้อหาในคัมภีร์จะกล่าวถึง ปิแห่งพุทธปรินิพพาน มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย นิกายต่าง ๆ และมติธรรมของนิกายนั้น ๆ คัมภีร์นี้มักจะถูกอ้างเสมอเมื่อมีการถกถึงประเด็นดังกล่าวข้างต้น หากมีการอ้างอิงคัมภีร์**ทีปวงศ์** คัมภีร์**กถาวัตถุ** ที่เป็นคัมภีร์ตัวแทนของฝ่ายทักษิณนิกายเมื่อใด เมื่อนั้นคัมภีร์ "สมยเภทปรจจนจักร" ก็เป็นคัมภีร์ตัวแทนของฝ่ายอุตตรนิกายเสมอ

เนื่องจากแวดวงวิชาการพุทธศาสตร์ในประเทศไทย ยังขาดงานแปลคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ที่อยู่ในชั้นปฐมภูมิจากภาษาโบราณต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเล็งเห็นความสำคัญในการแปลคัมภีร์ "สมยเภทปรจจนจักร" จากต้นฉบับภาษาทิเบต เป็นภาษาไทยและแสดงเชิงอรรถวิเคราะห์ประกอบ พร้อมเปรียบเทียบกับฉบับแปลจีนอีกสามฉบับ เพื่อให้แวดวงวิชาการพุทธศาสตร์ของบ้านเราได้นำข้อมูลจากฝ่ายอื่นมาค้นคว้าวิจัย

อย่างรอบด้าน และพิจารณาเปรียบเทียบอย่างรอบคอบในประเด็น
ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการค้นคว้าวิจัยให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นไป

สำหรับบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจะขอแปลต่อจากหัวข้อ 1.1 "การ
แตกกิ่งก้านของนิกายมหาasanghika" จนถึง 2.1.1.3 "หลักธรรมเกี่ยวกับ
ธรรมลักษณะ"

คำสำคัญ: สมยเภทปรจนจักร, นิกายต่าง ๆ

An Annotated Translation of the Samayabhedoparacanacakra into Thai (2)

Maythee PITAKTEERDHAM

Abstract

The *Samayabhedoparacanacakra*, composed by the *Sarvāstivādin* elder *Vasumitra*, exists today in three Chinese and one Tibetan translations.

This text reports important traditions on the date of the Buddha's Parinirvāṇa, the date of the first schism and its causes, the different Buddhist sects and their doctrinal principles. If the *Dīpavaṃsa* and *Kathāvatthu-aṭṭhakathā* represent the historical tradition of Southern Buddhism, the *Samayabhedoparacanacakra*, certainly, represents a similar tradition within Northern Buddhism.

Buddhist Studies in Thailand lacks primary sources preserved in Tibetan, Chinese and Sanskrit translation. The present article is the second part of a Thai translation of the *Samayabhedoparacanacakra*, based primarily on the Tibetan version but also in conjunction with a careful comparison of the three Chinese translations. Annotated footnotes are

included to help readers understand the text. I hope this series of translations will encourage Thai Buddhist scholars to do their research from a broader perspective, and so hopefully raise the standard their academic work.

In this paper, I translate from topic of the split of *Mahāsāṃghika* until the aspects of characteristic *Dharma*.

Keywords: *Samayabhedoparacanacakra*, Indian Buddhist Sects.

1. บทนำ

Samayabhedoparacanacakra(สมัยเภทปรจนจักร: SBh)¹ เป็นคัมภีร์ที่รจนาโดยพระวสุมิตร² มีเนื้อหาเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการแตกนิกาย และมติธรรมของนิกายต่างๆ ซึ่งนักวิชาการได้นำมาเป็นบรรทัดฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ เช่น

ก. ปีแห่งพุทธปรินิพพาน

ข. มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย, และการแตกกึ่งนิกาย

ค. มติธรรมในนิกายนั้น ๆ

แต่ในปัจจุบันการศึกษาค้นคว้าประเด็นต่างๆ เหล่านี้ในคัมภีร์ SBh ยังไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่ได้แปลเป็นภาษาไทย ดังนั้นเพื่อประโยชน์สำหรับการศึกษาพุทธศาสตร์ต่อไป ผู้เขียนจึงสนใจที่จะแปลคัมภีร์ SBh เป็นภาษาไทยโดยใช้ต้นฉบับดังนี้

ฉบับที่เบตที่ใช้เป็นฉบับหลัก

1. ฉบับ TERAMOTO, Enga., and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣). 1974. *Zō-kan-wa-sanyaku-taikō: Ibushūrinron*

¹ อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะเรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า “เภทธรรมมติจักรศาสตร์” ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า แปลตามชื่อคัมภีร์ “異部宗輪論” (Yi bu zong lun lun) ฉบับจีนของพระเสวียนจั้ง(พระถังซำจั๋ง). ดูเพิ่มเติม เสถียร โพธิ์นันทะ (2544: 110) (2543: 133, 229), สิริวัฒน์ คำวันสา(2545: 68).

² รายละเอียดเกี่ยวกับพระวสุมิตรที่เป็นพระเถระในนิกายสรวาสติวาท ดูเพิ่มเติมที่ เมธี พัทธกษัตริธรรม(2559)

藏漢和三譯對校: 異部宗輪論. Tokyo: Kokushokankōkai³. ใช้อักษรย่อคือ Ter

ฉบับทิเบตที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

2. ฉบับ Peking no. 5639, 'dul ba, u 168b⁷-176b⁸(P127: 249d⁷-252e⁸) ใช้อักษรย่อคือ P

3. ฉบับ Derge no. 4138, 'dul ba, su 141a⁵-147a(D45: 403a⁵-404f²) ใช้อักษรย่อคือ D

ฉบับภาษาจีนที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

4. ฉบับพระเสวียนจั้งแปล(玄奘) ใช้อักษรย่อคือ X

異部宗輪論(Yi bu zong lun lun) T49: 15a-17a(no.2031)

5. ฉบับพระปรมาวระแปล(真諦) ใช้อักษรย่อคือ Pm

部執異論(Bu zhi yi lun) T49: 20a⁴-22c²²(no.2033)

³ Teramoto ชำระจากต้นฉบับภาษาทิเบตฉบับปักกิ่ง(Peking=Qianlong) และแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น พร้อมกับนำฉบับภาษาจีนทั้งสามฉบับมาร่วมวิเคราะห์เทียบเคียง นอกจากนี้แล้ว ยังได้ชำระคัมภีร์อรรถาธิบายต้นฉบับภาษาทิเบตอีก 2 คัมภีร์คือ คัมภีร์ *Nikāyabhedā-vibhaṅgavyākhyāna* รจนาโดยท่านภวยะ(Bhavya) และคัมภีร์ *Samayabhedoparacanacakrasya nikāyabhedopadaśana-nāma-saṃgraha* รจนาโดยท่านวินิตเทวะ(Vinīṭadeva) พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น

ประเด็นของชื่อคัมภีร์ที่รจนาโดยท่านวินิตเทวะ มีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปทั้งในฉบับภาษาทิเบตฉบับ P และ D Lomotte(1988: 545) เรียกคัมภีร์นี้ว่า *Samayabhedoparacanacakranikāyabhedopadaśana-saṃgraha* แต่ Tsukamoto(1980: 429) เรียกชื่อคัมภีร์ตามต้นฉบับภาษาทิเบตฉบับ P คือ *Samayabhedoparacanacakre nikāyabhedopadeśanasamgraha* ดูเพิ่มเติมที่ เมธี พิทักษ์ธีระธรรม(2559: 67-103)

6. ฉบับที่ยังไม่สามารถระบุผู้แปลได้⁴ ใช้อักษรย่อคือ A

十八部論(Shiba bu lun) T49: 17b15-19c²⁸(no.2032)

ผู้เขียนแปลจากต้นฉบับภาษาทิเบตเป็นหลัก และนำคัมภีร์แปลจีนมาประกอบการพิจารณาด้วย พร้อมทั้งใส่เชิงอรรถวิเคราะห์ เพื่อให้มีการพัฒนาต่อยอดจากงานชิ้นนี้ อีกทั้งยังเป็นการเปิดทาง และกระตุ้นให้มีการศึกษา ค้นคว้าเปรียบเทียบคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิในจารีตต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะขอแปลและวิเคราะห์ในเชิงอรรถต่อบทความก่อนหน้านี้คือ Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1) ที่ได้ตีพิมพ์ลงในวารสารธรรมธาราปีที่ 2 ฉบับที่ 1

ข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายสัญลักษณ์ต่างๆ ในการแปล [] ใช้ในกรณีเสริมความคำแปลโดยผู้แปล(ตัวผู้เขียนเอง) ไม่มีประโยคหรือศัพท์เหล่านี้อยู่ในต้นฉบับ

* ใช้ในกรณีผู้แปลสันนิษฐานว่าเป็นศัพท์สันสกฤต ที่ต้นฉบับทิเบตแปลออกมา

4

ดู เมธี พัทธษัตรีธรรม(2559: 72-78) ในประเด็นที่ยังไม่สามารถระบุผู้แปลคัมภีร์นี้ได้ที่หัวข้อที่ 2. คัมภีร์ SBh

2. คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์

ต่อจากฉบับที่แล้ว

[1.1 การแตกกิ่งนิกายของนิคายมหาสาวิงกะ]

ในร้อยปีที่สอง นิกายอื่น ๆ ทั้งหลายมีชื่อว่า นิกายเอกวยวหาริกะ (Ekavyavahārika)⁵, นิกายโลโกตตรวาท (Lokottaravāda) และนิกายกุกกุฏิกะ (Kukkuṭika) ได้แตกออกมาจากนิคายมหาสาวิงกะ

ในเวลาร้อยปีนี้ นิกายที่มีชื่อนิกายพหุสฤตียะ (Bahusṛutīya) ได้แตกออกมาจากนิคาย มหาสาวิงกะ⁶

5 นิกายเอกวยวหาริกะ เป็นหนึ่งในกิ่งนิกายที่เริ่มแตกออกมาจากนิคายมหาสาวิงกะเป็นแขนงแรกพร้อมกับนิกายโลโกตตรวาทิน และนิกายกุกกุฏิกะ หากพิจารณาตามคัมภีร์ที่อ้างถึงในภาคผนวก ข จะไม่ปรากฏชื่อนิกายในคัมภีร์ (ง) ญ (ฐ) และหากพิจารณาตามแผนภาพของ Bureau (2013: 23) คล้ายกับสันนิษฐานว่า นิกายเอกวยวหาริกะ ก็คือ นิกายโลโกตตรวาทิน ดูภาคผนวก ข ประกอบ

คัมภีร์ 三論玄義檢幽集 (Sanlun xuanyi jian you ji) ได้อ้างคัมภีร์อรรถาธิบายของพระปรมารณะ (คัมภีร์ 十八部論疏? หรือ คัมภีร์ 部執論疏?) ที่กล่าวเกี่ยวกับสาเหตุการเริ่มแตกกิ่งนิกายของนิคายมหาสาวิงกะแขนงแรกว่า เกิดจากการวิวาทะเรื่องการยอมรับ หรือไม่ยอมรับพระสูตรมหายาน (T70: 459b¹⁰⁻²⁹) ทำให้นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า นิกายเอกวยวหาริกะ นิกายโลโกตตรวาทินยอมรับพระสูตรมหายาน แต่นิกายกุกกุฏิกะยอมรับพระอภิธรรม ดู Bureau (2013: 3-23, 25-26, 88-89)

6 ในฉบับ A ไม่ปรากฏประโยคนี้ในเครื่องหมาย ****

ในเวลาร้อยปีนี้ นิกายเชื่อว่านิกายปรัชญ์ปติวาท(Prajñaptivāda) ได้แตกออกมาจากนิกายมหาasanghika

ในขณะที่ดำรงอยู่ในสองร้อยปี ปรีพาชกเชื่อว่า “มหาเทวะ”⁷ ได้ออกบวชอยู่ที่ไคตยคีรี(Caityagiri) [และ]นำเสนอวัตถุห้าประการของสงฆ์ใหญ่(มหาasanghika)โดยการประกาศ “วัตถุห้าประการ”อย่างชัดเจน⁸ ทำให้แตกออกมาเป็นสาม[นิกาย] คือ นิกายไคติกะ(Caitika,

7 ชื่อพระมหาเทวะที่ปรากฏในบริบทนี้ตรงกันทุกสำนวน แต่ที่เกิดเป็นประเด็นปัญหาคือสำนวนแปลฉบับ X (พระเสวียนจิง) ที่ปรากฏชื่อพระมหาเทวะอยู่ 2 แห่ง ดังนี้

1) 謂因四衆共議太天五事不同分為兩部 กล่าวเกี่ยวกับ พระมหาเทวะเสนอวัตถุห้าประการทำให้คณะสงฆ์ที่มี 4 ฝ่ายไม่สามัคคีกัน แยกกันออกเป็น 2 นิกาย ซึ่งเรียกเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า "มูลเหตุการณ์แตกนิกายครั้งดั้งเดิม" ที่เป็นบริบทก่อนหน้านี้นี้ แต่ในสำนวนอื่นไม่พบคำว่าพระ "มหาเทวะ" (เมธีพิทักษ์ธรรม 2559: 94-98)

2) 第二百年滿時。有一出家外道。捨邪歸正。亦名太天。大眾部中出家受具。多聞精進居制多山。與彼部僧重詳五事 คำที่ขีดเส้นใต้คือ "มหาเทวะ" ที่เสนอวัตถุห้าประการทำให้มีการแตกแขนงกึ่งนิกายภายในนิกายมหาasanghika ซึ่งเรียกเหตุการณ์นี้ว่า "เหตุแห่งการแตกกึ่งนิกาย(ในนิกายมหาasanghika)" ที่อยู่ในบริบทนี้ ดูเชิงอรรถลำดับถัดไปประกอบ

จากข้างต้น สำนวนแปลของฉบับ X กล่าวถึงพระมหาเทวะ 2 แห่ง และมีรายละเอียดที่คล้ายกันคือ "การเสนอวัตถุห้าประการ" ซึ่งทำให้เป็นประเด็นถกเถียงในหมู่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเพื่อหาข้อสรุปที่เกี่ยวข้องไปในหลายประเด็น เช่น ปิพุทธปรินิพพาน มูลเหตุในการแตกนิกาย เป็นต้น

ผู้เขียนได้สรุปเป็นตารางเกี่ยวกับข้อมูลในเหตุการณ์ดังกล่าวนี้คือ มูลเหตุการแตกนิกาย และเหตุแห่งการแตกกึ่งนิกาย(ในนิกายมหาasanghika) ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ดูภาคผนวก ก ประกอบ

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 67)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 66)

- 8 X: 第二百年滿時。有一出家外道。捨邪歸正。亦名大天。大眾部中出家受具。多聞精進居制多山。與彼部僧重詳五事; Pm: 此第二百年滿。有一外道。名曰大天。於大眾部中出家。獨處山間。宣說大眾部。五種執異; A: 又二百年中。摩訶提婆外道出家住支提山。於摩訶僧祇部中...

ในฉบับ A ไม่ปรากฏข้อความที่กล่าวเกี่ยวกับ "วัตตุดำปะการ" แต่ในฉบับ X, Pm มีการกล่าวถึงวัตตุดำปะการอีกครั้ง ซึ่งในบริบทนี้ไม่มี "รายละเอียดทั้งห้า" ของวัตตุดำปะการ แต่ในบริบทก่อนหน้านี้มีการกล่าวถึง วัตตุดำปะการและให้รายละเอียดในแต่ละข้อไว้

ในบริบทก่อนหน้านี้ของฉบับ A ที่มีการกล่าวถึง "วัตตุดำปะการ" และให้รายละเอียดในแต่ละข้อไว้ Deeg แปลประโยคเหล่านี้คือ "說有五處以教衆生。所謂從他饒益無知。疑由觀察言說得道" เป็นภาษาอังกฤษว่า

"who expounded five points by which they taught the living beings; (these should be) known that from them is achieved benefit for the ignorant ones, (and they) doubted that one can achieve enlightenment through the inspection of what was preached."

จากข้างต้นจะพบว่า มีการแปลที่คลาดเคลื่อนไม่ถูกต้องอยู่เกี่ยวกับ "วัตตุดำปะการ" ในฉบับแปลภาษาอังกฤษของ Deeg ซึ่งหากแบ่งประโยคตามหัวข้อของวัตตุดำปะการจะได้ดังนี้

1. 從他饒益 [พระอรหันต์ได้รับการอุปการะจากผู้อื่น]
2. 無知 [พระอรหันต์ยังมีความไม่รู้]
3. 疑 [พระอรหันต์ยังมีความกังขา]
4. 由觀察 [พระอรหันต์บรรลุ] โดยการพิจารณา[จากผู้อื่น]
5. 言說得道 [พระอรหันต์] บรรลุมรรค[ผล] ด้วยการเปล่งคำพูด[ว่า ทุกข์หนอ]

ดูเพิ่มเติมที่ เมธี พัทธกวีธรรม (2559: 92-94)

Caityaśaila?), อปรไศละ(Aparaśaila)⁹ [และ] อุตตรไศละ(Uttaraśaila)

ด้วยเหตุนี้ นิกายมหาasanghika แยกออกเป็น สีนิกาย และห่านิกาย [รวมเป็นแก่นิกาย¹⁰] กล่าวคือ [1] มหาasanghika [2] เอกวยวหาริกะ [3] โลกุตตรวาท [4] กุกกุฏิกะ [5] พนุศรุตียะ [6] ปรัชญูปติวาท [7] ใจติกะ¹¹ [8] อปรไศละ [9] อุตตรไศละ

[1.2 การแตกกิ่งนิกายของนิกายสถวีระ]

สำหรับนิกายสถวีระ [ความเป็นปึกแผ่นของ]นิกายก็ดำรงอยู่ได้ไม่นาน ในเวลาร้อยปีที่สาม [เกิด]เหตุจากข้อวิวาทะบางประเด็น ทำให้แตกออกเป็นสอง คือ

นิกายสรวาสติวาท(Sarvāstivādin)¹² หรือเรียก[อีกชื่อ]ว่า นิกายเหตุวาท¹³ และ

⁹ หากดูคำแปลที่ขีดเส้นใต้ดังนี้ 二名佛婆羅 และ 八名阿羅說 ของฉบับ A ที่ทำการถอดเสียงชื่อนิกาย "อปรไศละ" แต่มีคำแปลที่แตกต่างกัน โดยในครั้งแรกฉบับ A ใช้คำว่า 佛婆羅 ถอดเสียงได้ว่า "พุพพละ (ปุรวไศละ?)" ถัดมาใช้คำว่า 阿羅說 "อ..รวาท(อปรไศลวาท?)" หากเรายึดถือคำสุดท้ายคือ 阿羅說 เป็นคำที่ถูกต้อง คำว่า 佛婆羅 ก็ต้องเกิดความผิดพลาดจากสาเหตุใดเป็นแน่ ดังนั้นจึงทำให้เกิดคำถามว่า "เป็นคำแปลของคำว่า 'อปรไศละ' หรือไม่" ผู้เขียนตั้งข้อสงสัยเกิดว่า การมีชื่อนิกาย 佛婆羅 อยู่ในยุคสมัยนั้น จึงก่อให้เกิดความสับสนหรือไม่ กล่าวคือ คำว่า 佛婆羅 อาจเป็นชื่อนิกายปุรวไศละ ซึ่งเมื่อพิจารณาในคัมภีร์**ทีปวงศ์** ก็พบว่ามีนิกายพุพพละ และ อปรเสลิกะ ดังนั้นหากเทียบเคียงกับนิกายในคัมภีร์**ทีปวงศ์** นิกายอปรเสลิกะในคัมภีร์**ทีปวงศ์**ก็คือ นิกายอปรไศละในฉบับ A

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 68)

ดังนั้น คำว่า 佛婆羅 ก็สามารถสันนิษฐานว่า ตรงกับนิกายปุพพเสลิกะใน คัมภีร์**ทีปวงศ์**ได้ แต่นักวิชาการมักจะเทียบเคียงระหว่างชื่อนิกายของคัมภีร์ **ทีปวงศ์**กับคัมภีร์ SBh และวิเคราะห์ว่า นิกายปุพพเสลิกะควรจะเป็นนิกาย อุตตรไศละมากกว่า

อนึ่ง หากเราดูการถอดเสียงของนิกายอุตตรไศละของฉบับ A คือ 鬱多羅施 羅部 จะพบว่าเมื่อเทียบเคียงกับคำว่า 佛婆羅 และ 阿羅說 ก็ตาม การถอดเสียงในฉบับ A ไม่มีมาตรฐานเลย ฉะนั้นหากยึดถือตามการถอดเสียงของ คำว่า 鬱多羅施羅部 คำว่า "อปรไศละ" ควรถอดเสียงได้ดังนี้ 阿婆羅施羅

ในประเด็นนี้ผู้เขียนยังมีความกังขาและต้องการค้นคว้าข้อสันนิษฐานให้ มากขึ้นกว่าเดิมเพื่อความชัดเจน ซึ่งคงรอให้มีโอกาสเหมาะสมในคราวต่อไป

- 10 Pm: 如大衆部四破五破。合成七部。ในฉบับ Pm หากนับนิายมหาสัง- ชิกะและกึ่งนิายที่แตกออกมารวมทั้งหมด มี 7 นิกาย ซึ่งหากเปรียบเทียบ กับฉบับแปลจีนอีกสองสำนวนจะขาด นิกายอปรไศละ และนำนิายไจติกะ และนิายอุตตรไศละ ไปรวมเป็นกลุ่มเดียวกัน [Pm: 七支提山部北山部]

- 11 ในฉบับ A ใช้คำว่า 遊迦 โยคะ? ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เกิดจากความผิดพลาด ในการคัดลอก เพราะในประโยคแปลข้างต้น ฉบับ A ใช้คำว่า 支提加

- 12 A: 一名薩婆多. Deeg: one was called Sarvāsti. Deeg แปลคำว่า 薩 婆多 เป็น สรวาสติ(Sarvāsti) โดยให้ความ เห็นสรุปได้ดังนี้

ถึงแม้การถอดเสียงคำว่า 薩婆多(sat-ba-ta*) ไม่ใช่คำว่า Sarvāsti อีก ทั้งคำว่า 薩婆多 ก็พบมากในพระไตรปิฎกจีนที่เป็นชื่อคัมภีร์ ดังนั้นคำว่า 薩婆多 อาจไม่ได้ตีความตามสายจารีตคือ 一切有 'everything(一切) exists (有)' แต่มีการอธิบายความหมายไปในแง่มุมอื่นคือ 一切性 'integrality, completeness' คล้ายกับเป็นคำที่ถอดเสียงมาจากคำว่า sar- vatā, sarvatva (Prakrit: savata) โดยนำหลักฐานมาจากพจนานุกรม ภาษาล้านสกลฤต(- จีน) 翻梵語(2012:140) 薩婆多譯曰一切性也

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 70)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 69)

จากข้างต้น Deeg คล้ายมีความเห็นด้วยกับหลักฐานในการถอดเสียงคำว่า 薩婆多 ว่าเป็น *sarvatā, sarvatva* (Prakrit: *savata*) ซึ่งไม่ได้ตีความตามสายจารีตของนิกายสรวาสติวาทคือ 'everything(สรว) exists(อัสติ)' ที่นักแปลชาวจีนมักแปลชื่อนิกายนี้ว่า 說一切有部 ในคำศัพท์สันสกฤตยุคของคัมภีร์ภาษาขะที่อรรถาธิบาย คัมภีร์เวทธานตสูตร ระบุว่าโดยสังกะระ ใช้คำว่า '*sarvāsti-tva-vādinās*' และ คัมภีร์ภามตี(Bhāmatī) ระบุว่าโดยวาจัสปติมิศระ(*Vācaspati-miśra*) ก็ใช้คำเรียกขานนี้เช่นเดียวกัน (Willemen et. all 1998:17) ซึ่งคำว่า *tva* มีความหมายว่า 性 นอกจากนั้น หากแปลตามรูปศัพท์ของคำว่า '*sarvāsti-tva-vādinās*' เป็นภาษาจีนคือ 說一切有性部

Junjiro Takakusu ซึ่งว่าศัพท์คำว่า 薩婆多 มาจากคำว่า *sabbatthi-vāda* แต่ Willemen แย้งว่า อักษร 多 ไม่ควรอ่านว่า *thi* ควรจะมาจากคำว่า *sabba(-thi)-vāda* หรือ *sarva(-astivā)-da* หรือเป็นคำถอดเสียงมาจากภาษาปรากฤตที่ใช้ในแคว้นมคธ (Willemen et.all 1998:17)

เมื่อพิจารณาคัมภีร์สายบาลีพบว่ามีการเรียกนิกาย "สรวาสติวาท" ดังนี้ ในคัมภีร์ทีปวงศ์เรียกนิกาย"สรวาสติวาท" ว่า "*sabbattha-vāda* สัพพัตถะ-วาท" ในคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถาเรียกนิกายนี้ว่า "*sabbatthi-vāda* สัพพัตถิ-วาท" หากพิจารณาจากการเรียกชื่อตามข้างต้นแล้ว พบว่าการเรียกชื่อนิกาย "*sabbattha-vāda* สัพพัตถะ-วาท" ของคัมภีร์ทีปวงศ์มีความใกล้เคียงมากกว่า และคัมภีร์ทีปวงศ์ก็เก่าแก่กว่าคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา

คำว่า 薩婆多 อาจถอดเสียงมาจากภาษาตระกูลปรากฤตชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความใกล้เคียงกับคำว่า *sabbattha* ในภาษาบาลีมากกว่า แต่ความหมายของคำว่า "*sabbattha* สัพพัตถะ" ในภาษาบาลี คล้ายกับไม่ได้แปลว่า 'everything exists'

ในคัมภีร์ มัชฌิมาสารีปริปกัจจ ได้ปรากฏชื่อของนิกายสรวาสติวาท คือ 一切語言部 ซึ่งหากพิจารณาตามความหมายคล้ายกับไม่ได้แปลว่า 'everything exists' กล่าวคือ คำว่า 一切 หมายถึง สรว, สัพพะ คำว่า 語言 แปลว่า คำ, คำพูด, คำศัพท์, ภาษา หรืออาจแยกอักษร 語 และ言 โดยอักษร 語 แปลว่า คำ, คำศัพท์, ภาษา, อักษร 言 แปลว่า วาทะ อักษร 部 แปลว่า

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 71)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 70)

นิกาย ซึ่งอธิบายว่า เนื่องจากมีหลักธรรม คือ สรรพสิ่งมีอยู่ ดังนั้น สรรพสิ่งต้องย่อมคำพูดมาอธิบาย กล่าวคือ ในคัมภีร์ 三論玄義 กล่าวว่าหลังจากพุทธปรินิพพานสามร้อยปี พระกาศยายนีปุตระได้ดับขันธ เถรวาทได้แบ่งออกมาเป็น นิกายศิษย์เถรวาท และนิกายสรวาสติวาท ฝ่ายนิกายศิษย์เถรวาทยึดถือพระสูตรเป็นประมาณ กล่าวคือ ยึดพระสูตรเป็นหลัก ละทิ้งพระอภิธรรมที่ทำการตีความพระสูตร และพระวินัยปิฎก เนื่องจากไม่เห็นความสำคัญ ฝ่ายนิกายสรวาสติวาทยึดถือพระอภิธรรมว่าเป็นที่สุด ได้ร่วมเผยแพร่พระสูตรเหมือนกับนิกายศิษย์เถรวาทที่รับสืบทอดต่อกันจากพระมหากัสสปะจนถึงพระอุปัฏฐก ต่อมาในสมัยของพระปุราณะเริ่มเน้นหนักในการเผยแพร่พระอภิธรรมมากกว่าพระสูตร จนกระทั่งพระอภิธรรมมีความรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยพระกาศยายนีปุตระ จนในที่สุดจึงแตกนิกายออกมาเป็นนิกายที่เน้นการอธิบาย(語言)หลักธรรมโดยการตีความพระสูตรมากกว่าเน้นหนักไปที่พระสูตร (Mitomo 1996) นอกจากนี้ คำว่า 一切語言 ในคัมภีร์มัญชุศรีปริปจฉา มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า 律主執三世有故一切所語言也 (T2: 17c11-12) ทำให้คาดว่าชื่อนิกายอาจมีความเป็นไปได้หลายคำศัพท์ ได้แก่ 1) sarva(=sabba)-vāda 2) sarvārtha(=sabbattha)-vāda 3) sarvatra(=sabbattha)-vāda ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้นยังเป็นการตอกย้ำว่าศัพท์ดั้งเดิมไม่ควรจะเป็นคำว่า "สรวาสติวาท" และผู้เขียนสันนิษฐานศัพท์คำว่า 薩婆多 และ 一切語言 ในเบื้องต้นว่ามีความใกล้เคียงกับคำว่า "sabbattha สัพพัตถะ" ในคัมภีร์ที่ปวงศของสายบาลี

ประเด็นความแตกต่างของชื่อนิกายและมติธรรมที่มีความแตกต่างกันบ้าง ผู้เขียนเสนอว่า เราควรมาพิจารณาความเก่าใหม่ของคัมภีร์ที่ให้ข้อมูลเพื่อจัดลำดับก่อนหลังความเก่าใหม่ของคำศัพท์จึงสามารถเห็นพัฒนาการของแนวคิดที่กลายมาเป็นชื่อนิกายพร้อมการอธิบายชื่อนิกาย แต่ผู้เขียนขอเสนอประเด็นเหล่านี้โดยละเอียดในโอกาสต่อไป

- 13 A: 一名薩婆多。亦名因論先上座部。二名雪山部。ในฉบับ A แปลว่า "ลำดับแรกคือ นิกายสัพพัตถะ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า นิกายเหตุวาทปุรสถวิระ" ซึ่งคำแปลนี้มีความแตกต่างกับทุกสำนวนอย่างสิ้นเชิง ดูรายละเอียดที่เชิงอรรถลำดับต่อไป

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 72)

“นิกายมูลสถวีระ” อย่างฉบับทิเบต และฉบับ X

แต่ในฉบับ A นั้นแปลแตกต่างจากฉบับที่กล่าวมาทั้งหมด คือ “นิกายสรวาสติวาท มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นมาอีกชื่อ คือ นิกายเหตุวาทปุรวสถวีระ(因論先上座部)”

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้น และการแปลของฉบับ X, Pm และ A ที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ จะพบว่า การแปลในฉบับ A มีการดกหล่น ผิดพลาดหลายที่ ดังนั้น ความน่าเชื่อถือในการแปลทำให้ผู้เขียนคลางแคลงใจกับการแปลประโยคข้างต้นนี้ ซึ่งยากต่อการสันนิษฐานว่า เกิดจากความเข้าใจผิด หรือเป็นเพราะต้นฉบับเขียนไว้แบบนั้นจริง ๆ

- 15 X: 採菽氏師; Pm: 勿伽羅是我大師; A: 因師主因執連. เมทคัลยายนะ (Maudgalyāyana) เป็นคำศัพท์ภาษาสันสกฤต จะตรงกับคำว่า โมคคัลลანะ (Moggallāna) ในภาษาบาลี ในฉบับ Pm ใช้คำว่า 勿伽羅 เป็นการแปลโดยถอดเสียงของคำว่า Mogala?

ในกรณีของฉบับ X ใช้คำว่า 採菽氏 Teramoto สันนิษฐานว่า ศัพท์คำว่า 採菽氏 เป็นคำแปลของคำว่า เมทคัลยายนะ (Maudgalyāyana) หรือ โมคคัลลานะ(Moggallāna) โดยตั้งวิเคราะห์ได้ดังนี้

คำว่า “maudga” หรือ “mugga” หมายถึง “ถั่ว” คือ ตัวอักษร 菽,

คำว่า lā มาจาก √lā หมายถึง to take คือ อักษร 採

ส่วนอักษร 氏 นั้น Teramoto เสนอความเห็นว่าเป็น āyana ที่แปลว่า ตระกูล แต่ผู้เขียนไม่สามารถพบความหมายนี้ในพจนานุกรมภาษาสันสกฤตทั้งหลายได้ แต่พบคำว่า anvaya จึงคิดว่า Teramoto คงหมายถึงปัจจัยในโคตรตัทธิตมากกว่าในไวยากรณ์สันสกฤตเรียกว่า *tāsyāpatyam* แปลว่า “offspring of his” เป็นปัจจัยของ *taddhita*(ตัทธิต) ที่ตั้งวิเคราะห์โดยใช้ Genitive case ดูเพิ่มเติมที่ Tubb and Boose(2007: 74-75)

สำหรับฉบับ A ใช้คำว่า 因執連 ซึ่งหากเปรียบเทียบกับฉบับ Pm และฉบับ X แล้ว ผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจเกิดการคัดลอกผิด ซึ่งควรเป็นคำว่า 目乾連 มากกว่า

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 74)

[ช่วง]เวลาที่อยู่ใน 100 ปีนี้ นิกายอื่น คือนิกายที่เรียกว่า กาศยปิยะ (Kāśyapīya)¹⁶ [หรือเรียกอีกชื่อว่า] สุวรรณกะ(Suvarṣaka)¹⁷ ได้แตกออกมาจากนิกายสรวาสติวาท

[ช่วง]เวลาที่ดำรงอยู่ร้อยปีที่ 4 นิกายอื่นคือ นิกายสังกรานติกะ (Saṃkrāntika) [หรือเรียกอีกชื่อว่า] เสตรานติกะ(Sautrāntika)แตกออกมาจากนิกายสรวาสติวาท เขาเหล่านั้นได้กล่าวว่า อาจารย์[ของเขา] คือ ธรรมโมตตระ(Dharmottara)¹⁸

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 73)

Max Deeg นักวิชาการตะวันตกแปลประโยคที่กล่าวว่า “因師主因執連” ในคัมภีร์ SBh ฉบับจีน A เป็นภาษาอังกฤษว่า

"because their leader(always) referred (to the Buddha) was..."

และอธิบายการแปลนี้ในเชิงอรรถว่า

"This refers to Maudgalyāyana always following the Buddha in expounding the dharma: see Demieville 1973: 60f."

จากข้างต้นเราจะพบว่าที่ Deeg แปลนั้นเกิดความผิดพลาดจากการแปลคำว่า "因執連" ซึ่งทำให้คำแปลและเชิงอรรถอธิบายดูคลาดเคลื่อนไม่ถูกต้อง เนื่องจาก Deeg แปลอักษรแต่ละตัวออกมาเป็นความหมาย แต่ในความเป็นจริงอักษรทั้งสามตัวนี้เป็นชื่อเฉพาะของพระมหาทศลยานะ (Maudgalyāyana) โดยเป็นการแปลแบบถอดเสียง ซึ่งเป็นความผิดพลาดของการคัดลอก "因執連" และ "目乾連" ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้แล้วข้างต้น และหาก Deeg ได้พิจารณาสำนวนอื่นประกอบด้วย ผู้เขียนคาดว่าปัญหาที่เข้าใจคลาดเคลื่อนไม่ถูกต้องนี้จะหมดไป

16 ฉบับ X และ Pm ใช้คำว่า 飲光部 ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า 光 มาจาก √kāś แปลว่า สว่างไสว และ 飲 มาจาก √pā ที่แปลว่า ดื่ม ซึ่งคำว่า 飲光 หมายถึง “ดื่มแสงสว่าง”

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 74)

- 17 นิิกาย "สุวรรณษกะ Suvarṣaka" ในฉบับ X และ Pm ใช้คำว่า 善歲部 แต่ในฉบับ A ใช้คำว่า 優梨沙 ซึ่ง Deeg ไม่แน่ใจว่าจะถอดเสียงศัพท์ 優梨沙 ว่าเป็นนิิกายอะไร แต่ก็ให้ความเห็นว่า หากเทียบเคียงกับฉบับ Pm คาดว่าเป็นนิิกาย "สุวรรณษกะ Suvarṣaka" ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Deeg(2012: 141 เชิงอรรถที่ 51) ส่วน Teramoto นักวิชาการชาวญี่ปุ่นสันนิษฐานว่า คำว่า 優梨沙 ของฉบับ A มาจากคำว่า varṣa ไม่มีคำว่า su

จากข้างต้นเกี่ยวกับประเด็นการถอดเสียงศัพท์คำว่า 優梨沙 ผู้เขียนพิจารณาว่า มีความเป็นไปได้สองกรณีคือ 1) เป็นอย่างที่ Teramoto สันนิษฐาน 2) เป็นคำว่า su..risa หากคำว่า va ไป อาจเป็นไปได้ว่า ในภาษาปรากฤตมีการเปลี่ยน va เป็น u (su<su+u<su+va) แต่ผู้เขียนยังไม่พบตัวอย่างของการถอดเสียงของตัวอักษร 優 เป็น su มีแต่ถอดเสียงเป็น u (優 อ่านว่า *?ju ใน Old chinese, *?jəu ใน Middle Chinese และคาดว่าในภาษาสันสกฤตและปรากฤตคือตัวอักษร u ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Karashima 1994: 201, 226, 248) ดังนั้นข้อสันนิษฐานนี้จึงเป็นอันตกไป ณ ขณะนี้

คำว่า varṣa ในภาษาสันสกฤตตรงกับคำว่า varisa/ṣa ในภาษาปรากฤต โดยใส่สระอิ(i)ลงไประหว่างพยัญชนะ ร(r)และ ส(s) หรือ ษ(ṣ) เรียกกระบวนการนี้ว่า "สวรภักติ(svarabhakti)" เมื่อพิจารณาจากอักษร "梨 ri" ดูมีความใกล้เคียงกับฉบับ A มากกว่า และหากถอดเสียงคำว่า 優梨沙 ควรเป็น urisa หรือ urīṣa โดยมีการเปลี่ยนไปจากศัพท์ดั้งเดิมดังนี้ urisa/ṣa < varisa/ṣa < varṣa

- 18 X: 名經量部。亦名說轉部。自稱我以慶喜爲師; Pm: 名說度部。亦名說經部; A: 因大師鬱多羅。名僧迦蘭多。亦名修多羅論。ฉบับ X แปลว่า 慶喜 ผู้เขียนสันนิษฐานว่า 慶喜 หมายถึง พระอานนท์ แต่ในฉบับ A แปลทับศัพท์ว่า 鬱多羅 อ่านว่า อุตตระ ซึ่งพระอุตตระเป็นรูปเดียวกับพระอานนท์หรือไม่ นั้นเป็นประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง

อนึ่ง ในตำนานพระโพธิสัตว์สุเมตฺร มีคำว่า鬱多羅 ซึ่งเป็นชื่อเรียกอีกชื่อของพระโพธิสัตว์สุเมตฺร (Yamada1959: 542)

ดังนั้น นิกายสถวีระได้แตกออกมาเป็น 11 [นิกาย] ได้แก่

[1] นิกายสรวาสติวาท

[2] นิกายไหมวตะ

[3] นิกายวาทสีปุตริยะะ

[4] นิกายธรรโมตตริยะะ

[5] นิกายภัทรวาณียะ

[6] นิกายสัมมิตียะ

[7] นิกายษัณณคิริกะ

[8] นิกายมเหสีสาสกะ

[9] นิกายธรรมคุปตกะ

[10] นิกายกาศยปียะ

[11] นิกายสังกรานติกะ

[2. หลักธรรม(samaya*)ของนิกายต่าง ๆ]

[ในลำดับต่อไป ข้าพเจ้า(วสุมิตร)]จะขยายความเกี่ยวกับหลักธรรม และหลักธรรมอื่น ๆ ของ[นิกาย]ทั้งหลายเหล่านี้

[2.1 นิกายมหาasanghika]

[2.1.1 หลักธรรมของนิกายมหาasanghika, เอกวยวหาริกะ, โลโกตตรวาทะ และกุกกุฏิกะ]

ในที่จะกล่าวนี้ หลักธรรมของ[นิกาย]เหล่านี้ คือ นิกายมหาasanghika, เอกวยวหาริกะ, โลโกตตรวาทะ และกุกกุฏิกะ

[2.1.1.1 หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า]

เขาทั้งหลาย[กล่าวว่า]

[1] สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ภควันต์เป็นผู้พ้นโลก(lokottara*)¹⁹

19 Bureau (2013: 59) ได้ให้ข้อมูลซึ่งบางหัวข้ออาจจะไม่ตรงกับประเด็นนี้มาก เช่น ในคัมภีร์กถาวัตถุ กถาที่ชื่อว่า Manussalokakathā (Kv: 559-560; อภ.ก.37/1733/592-1736/593). คัมภีร์กถาวัตถุอรธกถาได้อธิบายว่า ความเห็นนี้เป็นความเห็นของนิกายเวตุลลกะ (Kv-a:172; อภ.ปญจ.อ. 81/558 แปล.มมร). เมื่อพิจารณาดูพบว่า พระสูตรที่นิกายเวตุลลกะได้นำ มาเป็นข้อสนับสนุนคือ

bhagavā loke jāto loke saṃvaddho lokam abhibhuyya vihara-
ti anupalitto lokenā ti suttaṃ...(SN III: 140; Kv-a: 172)

แปล: พระสูตรกล่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบังเกิดในโลก ทรงเจริญ
ในโลก [แต่]เป็นผู้ไม่ถูกโลกแปดเปื้อน ครอบงำโลกอยู่”

สำหรับประเด็นนี้ คัมภีร์กถาวัตถุอรธกถาได้อธิบายว่า นิกายนี้มีความเห็น
เห็นว่า “พระพุทธเจ้าดำรงอยู่ในสววรรค์ชั้นดุสิต และที่ปรากฏตัวในโลก
มนุษย์เป็นรูปนิมิตร”

หรือในหัวข้อที่กล่าวว่า “โอรหารของสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ภควันต์ เป็นโลกุต-
ตระ” (Kv: 221-225; อภ.ก.37/671/244-690/249) คัมภีร์กถาวัตถุอรธ-
กถาได้อธิบายว่า เป็นความเห็นของนิกายอันธกะ (Kv-a: 60-61; อภ.
ปญจ.อ. 80/568-569 แปล.มมร)

แต่ที่ตรงกับความเห็นนี้คือ คัมภีร์ *Nikāyabhedavibhaṅgavyākhyāna*
ของ Bhavya กล่าวว่า เป็นมติธรรมของนิกายเอกกวรวหาริกะ ดูรายละเอียด
เพิ่มเติมที่ Teramoto and Hiramatsu (1935: 10)

สำหรับคัมภีร์ *Samayabhedoparacanacakrasyanikāyabhedo-
padarśananāmasaṃgraha* กล่าวว่า เป็นความเห็นของนิกายโลกุตตร-
วาทะ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Teramoto and Hiramatsu (1935: 36).

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 78)

22 X: 世尊所說無不如義; Pm: 如來語無不如義; A: 一切義說. เมื่อพิจารณาการแปลทุกสำนวนแล้ว ไม่มีความแตกต่างกันของเนื้อหาโดยรวม แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดคล้ายกับว่า ฉบับทิเบตและฉบับ A แปลไปในทิศทางเดียวกัน คือ ไม่ได้ใช้คำปฏิเสธ แต่ฉบับ X และ Pm ได้แปลออกมาเป็นปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ

23 X: 如來威力亦無邊際; Pm: 如來威德勢力無減; A: 光明無量. ฉบับ A แปลว่า “มีแสงสว่างไม่มีประมาณ” แต่ฉบับ X, Pm และฉบับทิเบต แปลว่า “อานุภาพไม่มีประมาณ”

ใน“ครั้งแรก”ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ฉบับ A อาจแปลมาจากคำว่า *prabhā* หรือ *prabhāsvara* ที่แปลว่า “แสงสว่าง” และฉบับที่เหลือแปลมาจากคำว่า *prabhāva* หมายถึง “ความสามารถ, พลัง” แต่ในคัมภีร์ AKBh ฉบับแปลจีน ซึ่งผู้แปล คือ ท่านเสวียนจั้ง และท่านปรมารณะ ก็เป็นผู้แปลคัมภีร์ SBh ฉบับ X(เสวียนจั้ง) และ Pm(ปรมารณะ) ด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งสองท่านนี้ได้แปลคำศัพท์ *prabhāva* ว่า “ความสามารถ, พลัง” แต่ก็พบเห็นหนึ่งแห่งที่แปลว่า “แสงสว่าง” [AKBh: 187³]

เมื่อพิจารณาประเด็นที่แปลได้สองความหมายนี้จากคัมภีร์ AKBh ฉบับแปลจีน X และ Pm ทำให้ผู้เขียนกลับมาทบทวนการพิจารณาฉบับ A อีกครั้ง พบว่า มีแนวโน้มที่เป็นไปได้ว่า ฉบับ A อาจแปลมาจากคำว่า *prabhāva* แต่เลือกความหมายที่หมายถึง “แสงสว่าง” ซึ่งอาจเกิดคำถามที่น่าสนใจว่า เทพผู้ศักดิ์สิทธิ์หรือผู้หลุดพ้นแล้วทั้งหลายยังมีแสงสว่างมากเท่าใด หมายความว่า เขาเหล่านั้นเป็นผู้มีพลัง ความสามารถมากเท่านั้นหรือไม่ กล่าวคือ ในสมัยนั้น มีการชื้อวัดพลัง ความสามารถด้วยแสงสว่าง โดยที่ใครมีแสงสว่างมาก บุคคลผู้นั้นย่อมมีพลัง ความสามารถมากหรือไม่

สำหรับฉบับทิเบตใช้คำศัพท์ *མཁའ་ལྷན་* แปลว่า “ความสามารถ, พลัง” ซึ่งควรจะมาจากคำว่า *prabhāva* ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอแปลโดยยึดตามฉบับทิเบตไปก่อน

24 X: 佛化有情令生淨信無厭足心; Pm: 如來教化衆生。令生樂信無厭足心; A: 令信樂生無有厭足. เราสามารถแบ่งกลุ่มการแปลประโยคนี้ได้ดังนี้ ฉบับ X และ Pm แปลไปในทิศทางเดียวกัน แต่ทางด้านฉบับ A และฉบับทิเบต แปลไปในทิศทางเดียวกัน

[13] รู้ธรรมทั้งหลายด้วยจิตเดียว³¹

[14] รู้ธรรมทั้งหลายโดยรอบด้วยปัญญาที่สัมประยุกต์ในหนึ่งขณะ
จิต³²

[15] สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ภควันต์ทั้งหลายอยู่ในอนุตปาทชฎานะ (anutpāda-jñāna) และการดับ (kṣaya) อย่างตลอดต่อเนื่องจนกระทั่ง
ปรินิพพาน

[2.1.1.2 หลักธรรมเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์]

[1] พระโพธิสัตว์ทั้งหลายไม่อยู่ในภาวะของ กลละ(kalala*),
อรพุทะ(arbuda*), เปศี(peśī*) และ ฆนะ(ghana*) ในพระครรภ์ของ
มารดา(ขณะอยู่ในพระครรภ์)³³

³¹ Kv: 314-315. ดู Teramoto ในส่วนของ Vinītadeva(Teramoto and Hiramatsu 1935: 37)

³² X: 一刹那心相應般若知一切法; Pm: 如來一刹那相應般若。能解一切法;
A: 一念相應慧覺一切法.

เมื่อพิจารณาฉบับจีนทั้งสามสำนวนพบว่า เนื้อหาหลักได้รับการแปลไปใน
ทิศทางเดียวกัน มีแค่เพียงจุดเล็กน้อยในคำศัพท์ที่อาจไม่สอดคล้องกัน เช่น
ฉบับ X ใช้คำว่า “一刹那心” ฉบับ Pm ใช้คำว่า “一刹那” และฉบับ A ใช้คำ
ว่า “一念”

เมื่อเปรียบเทียบฉบับ X และ Pm จะต่างกันเพียงแค่ฉบับ Pm ไม่มีคำว่า
“心” ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เนื่องมาจากคำศัพท์สันสกฤตคือ eka-
kṣaṇika[-citta] ที่แม้จะเพิ่มหรือละคำว่า citta แต่นักแปลชาวจีนก็เข้าใจ
ความหมายของคำศัพท์ในบริบทนี้โดยไม่ต้องสงสัย สำหรับฉบับ A ถึงแม้
จะใช้คำว่า “一念” ที่แปลแตกต่างออกไปก็ตาม แต่ก็อาจมาจากศัพท์คำ
เดียวกัน

[2] พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่พระครรภ์ของพระ[พุทฺธ]มารดาด้วยการ[เนรมิต]เป็นช้าง[เผือก] พระโพธิสัตว์ทั้งหลายกระทำการออกมาจากพระครรภ์(พระปรีศร์ด้านขวา)³⁴ของพระ[พุทฺธ]มารดา

[3] พระโพธิสัตว์ทั้งหลายไม่มีกามสัญญา(kāmasamjī), พยาบาทสัญญา(vyāpādasamjī), วิหิงสาสัญญา(vihimsāsamjī)

[4] ด้วยความปรารถนา พระโพธิสัตว์ทั้งหลายสามารถไปเกิดในอภายทั้งหลายเพื่อกระทำความบริบูรณ์ให้กับสรรพสัตว์

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 82)

- 33 X: 一切菩薩入母胎中。皆不執受羯刺藍頸部曇閉尸鍵南爲自體; Pm: 一切菩薩入胎中。無有柯羅邏。頸浮陀。卑尸。伽訶那捨伽。波羅捨伽。雞捨盧摩那佉等; A: 菩薩不愛母胎。

เมื่อพิจารณาจากข้างต้นพบว่า ฉบับ Pm จะให้รายละเอียดมากกว่าฉบับอื่นคือ “波羅捨伽。雞捨盧摩那佉等” (paraśākhākeśā, roma, nakhādi) ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นกัน ดังนี้

pathamaṃ kalalam hoti kalalā hoti abbudam

abbudā jāyate pesī nibbattati ghano

ghanā pasākhā jāyanti kesā lomā nakhāni ca. (SN I: 206; Vism: 236).

- 34 X: 一切菩薩出母胎時。皆從右脇; Pm: 菩薩出胎。皆從母右脇而生; A: 一切菩薩從右脇生; Ter: ཡུས་ཁྱི་དགུ་

ในฉบับทิเบต คำว่า ཡུས་ཁྱི་དགུ་ หมายถึง “พระครรภ์ของพระพุทฺธมารดา” แต่ฉบับจีนทั้งสามสำนวนแปลได้ละเอียดกว่านั้นคือ “[ในขณะที่จะออกจากพระครรภ์ของพระพุทฺธมารดา] ออกมาทางพระปรีศร์ด้านขวา” ทางด้านฉบับฎีกาของ Kuji ก็แปลเช่นเดียวกับสำนวนจีนทั้งหมด

[2.1.1.3 หลักธรรมเกี่ยวกับธรรมลักษณะ]

[1] รู้ความแตกต่างของลักษณะ(vilakṣaṇa*) ของอริยสัจ 4 ด้วยหนึ่ง[ขณะ]ของอันติกปัญญา (antikaprajñā*) ที่ปรากฏขึ้น(abhisa-maya*)³⁵

[2] ในปัญจวิญญานกาย (pañcavijñānakāya*) มีทั้งราคะและวิราคะ³⁶

[3] รูปและอรูปธาตุต้องอาศัยวิญญาน 6(saḍvijñānakāya)³⁷

[4] อินทรีย์ห้า คือ ก้อน[เนื้อ]ไม่[สามารถ]เห็นรูปหยาบทั้งหลายได้ด้วยมังสะจักขุ ฯลฯ³⁸ ไม่สามารถทำการผัสสะในกายผัสสะ³⁹

[5] มีการเปล่งวาจาในสมาธิ ในใจก็มีกายอยู่ ในมนสิการก็มีกายอยู่⁴⁰

35 X: 以一剎那現觀邊智。遍知四諦諸相差別; Pm: 一心正對觀四聖諦。一智通四聖諦。及四聖諦相; A: 一切聞知觀生聖諦。เมื่อพิจารณาทุกสำนวนข้างต้นแล้ว พบว่าฉบับ X และฉบับทิเบตมีความใกล้เคียงกันทั้งด้านการแปล ฉบับ A เป็นฉบับที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มมากที่สุด และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของฉบับ A สามารถแบ่งวรรค และอ่านได้ 2 แบบดังนี้ ① 一切聞知, 觀生聖諦. ② 一切聞知觀, 生聖諦.

36 X: 眼等五識身有染有離染; Pm: 五識中有染淨; A: 說有欲有離欲. ฉบับ A คล้ายกับข้อความว่า วิญญาน 5 ไป โดยมีคำที่น่าสงสัยคือ 說 ทางด้านคัมภีร์กถาวัตถุก็คล้ายกับการถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นที่คล้าย ๆ กัน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Kv: 3-4. คัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถาอธิบายว่า เป็นหลักธรรมของ นิกายมหาสังฆิกะ (Kv-a: 122-125).

37 X: 色無色界具六識身; Pm: 色無色界亦有六識聚; A: 色無色界具六識身. Kv: 7- 9. คัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา อธิบายว่า เป็นนิกายอันธกะ (Kv-a: 109-110, 162-163).

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 84)

- 38 ถ้าแปลตามรูปศัพท์คือ จากที่กล่าวว่า... จนกระทั่งถึง
- 39 ดู Vinitadeva หัวข้อธรรมลำดับที่ 13 (Teramoto and Hiramatsu 1935: 37). แต่ในคัมภีร์ภิกขุและ Bhavya ได้กล่าวตรงข้ามกับคัมภีร์ SBh ดูในรายละเอียดที่ Kv: 573-575; Bhavya (มองรูปทั้งหลายด้วยจักขุ, Teramoto and Hiramatsu 1935: 11). ในคัมภีร์ภิกขุภิกขุอรรถกถาได้อธิบายขยายความว่า เป็นหลักธรรมของนิกายมหาสังฆิกะ (Kv-a: 177-178)
- 40 X: 在等引位有發語言。亦有調伏^①心。亦有靜^②作意; Pm: 若心在定。亦得有語折伏^①心恒有。相壞^②心恒有。是故凡夫有上下; A: 禪定中間亦有言說。亦調伏^①心。亦攝受^②思惟。

เกิดคำถามเกี่ยวกับการแปลศัพท์คำว่า *สุข* ที่ปรากฏอยู่ 2 แห่ง ในบริบทนี้ของฉบับทิเบตว่า ควรแปลอย่างไร และศัพท์เดิมในภาษาสันสกฤตคือศัพท์คำว่าอะไร ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับในสำนวนจีนทั้งสามฉบับ คล้ายมีการแปลที่แตกต่างกัน ดังนั้น ผู้เขียนขอพิจารณาเป็นประเด็นดังนี้

1. เมื่อพิจารณาเชิงคัมภีร์ทางด้านคำแปลเปรียบเทียบในฉบับต่าง ๆ พบว่าฉบับทิเบตใช้คำว่า *สุข* 2 แห่ง กล่าวคือ 1) *सुखं च चित्तं च* 2) *सुखं च चित्तं च* ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า ตรงกับคำแปลของฉบับจีนคือ คำที่ขีดเส้นใต้ลำดับแรกของฉบับ X, A: 調伏^①; Pm: 折伏^① คำที่ขีดเส้นใต้ลำดับที่สองของฉบับ X: 靜^②; Pm: 相壞^②; A: 攝^②หรือ 攝受^②?

จากข้อมูลทีกล่าวมาข้างต้น ดูเหมือนไม่สอดคล้องกับฉบับทิเบต ซึ่งในฉบับจีนทั้งหมดไม่ปรากฏคำว่า “กาย” ผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากคำศัพท์ต้นฉบับเป็นคำที่ทำให้แปลไปได้หลายความหมาย และเมื่อสำรวจตรวจสอบคำว่า *สุข* พบว่า ตรงกับศัพท์คำว่า *vigraha* ในภาษาสันสกฤตก็ได้

คำว่า *vigraha* มีความหมายหลายอย่าง หนึ่งในนั้นหมายถึง “กาย” และเมื่อเปรียบเทียบกับฉบับจีนพบว่า มีแนวโน้มตรงกับคำว่า “靜^②” ในฉบับ X แต่คำว่า “靜^②” ในฉบับ X คล้ายกับมีความหมายว่า “argument การถกเถียง” และหากพิจารณาในที่เดียวกันนี้ของฉบับ A ใช้คำว่า 攝^② ซึ่งอาจมาจากศัพท์สันสกฤตคือ *graha* แต่อาจต่างกันตรงคำ อุปสรรค(prefix) *vi-* เพราะ *vi-graha* หมายถึง การแบ่ง คือ ปราศจากการยึดจับ ซึ่งไม่ใช่ความ

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 86)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 85)

หมายของคำว่า 攝^๑ ที่แปลว่า "ยึดจับ" เมื่อมาพิจารณาในคำศัพท์ที่ขีดเส้นใต้ลำดับแรกในฉบับ A, X: 調伏^๑; Pm: 折伏^๑ และเปรียบเทียบกับฉบับทิเบตคือ คำว่า ལུས^๑ = vi-graha ดังนั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ใน "ฉบับจีน" อาจเป็นคำว่า "ni-graha" ในส่วนของศัพท์คำว่า graha- น่าจะตรงกัน แต่อาจมีความสับสนในการอ่านคำอุปสรรคระหว่าง vi- และ ni- ดังนั้น ผู้เขียนขอสรุป และเรียบเรียงศัพท์ต้นฉบับที่ทุกฉบับมองเห็น ดังนี้

X: 調伏^๑ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือคำว่า ni-graha-,
 諍^๒ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือคำว่า vi-graha-.

Pm: 折伏^๑ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือคำว่า ni-graha-,
 相壞^๒: ?

A: 調伏^๑ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือคำว่า ni-graha-,
 攝受^๒ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือคำว่า ni-graha-.

ฉบับทิเบต: ལུས^๑ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือ คำว่า vi-graha-,
 ལུས^๒ สันนิษฐานว่า ตรงกับคำสันสกฤตคือ คำว่า vi-graha-

2. หากเราพิจารณาเชิงปรัชญาแนวคิดประกอบด้วย พบว่าในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** มีการถกเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ "มีการไหวกายอยู่ในผู้เข้า[ฌาน]" (samāpannassa atthi kāyabhedo) "มีการเปล่งวาจาอยู่ในผู้เข้า[ฌาน]" (samāpannassa atthi vacībhedo) [Kv: 196]

ซึ่งในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** อรรถกถาอธิบายว่า หลักธรรมข้างต้นเป็นหลักธรรมของนิกายปุพพเสลียะ [Kv-a: 56²⁰] และหากพิจารณาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ SBh พบว่า มีความใกล้เคียงกับหลักธรรมในคัมภีร์ SBh เป็นอย่างมากคือ "ในสมาธิ หรือ ในฌานมีกายไหวกายอยู่ มีการเปล่งวาจาอยู่" และที่สำคัญในประเด็นนี้คือ มีการใช้ศัพท์คำว่า "กาย" เช่นเดียวกัน

จากข้อมูลข้างต้น หากเราพิจารณาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีความเก่าแก่กว่าคัมภีร์ SBh ฉบับแปลทั้งสี่ฉบับ ผู้เขียนสันนิษฐานว่า การใช้คำศัพท์ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** อาจมีแนวโน้มการใช้คำศัพท์ที่น่าจะ

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 87)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 86)

เท่ากับคัมภีร์ SBh ด้วย กล่าวคือ หากเราไล่ลำดับคำแปลตามคัมภีร์จะพบว่า คำว่า “กาย”(kāya) ในคัมภีร์กถาวัตถุ เป็นคำศัพท์ที่ใช้ก่อน และหลังจากนั้นเกิดการเปลี่ยนมาใช้คำว่า vi-graha* ซึ่งพอมีร่องรอยให้พบเห็นการใช้คำนี้ที่ปรากฏในฉบับทิเบตเมื่อเปรียบเทียบคำศัพท์ที่อยู่ในคัมภีร์ SBh ฉบับต่าง ๆ ที่หลงเหลือมาในปัจจุบัน

หรือเราอาจสันนิษฐานได้อีกอย่างว่า คำว่า kāya และ vi-graha* อาจจะใช้มาตั้งแต่เริ่มต้น เพราะคัมภีร์กถาวัตถุ และคัมภีร์ SBh ก็ไม่ใช่คัมภีร์ของนิกายเดียวกัน การเรียกคำต่างกันก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปได้

เมื่อกลับมาสู่ประเด็นที่เราตั้งคำถามไว้ในบริบทนี้เกี่ยวกับศัพท์คำว่า สุข ที่ปรากฏอยู่ 2 แห่งในฉบับทิเบตว่า ควรแปลอย่างไร และศัพท์เดิมในภาษาสันสกฤตคือศัพท์คำว่าอะไร หากพิจารณาจากหลักฐานคือ 1. เชิงคัมภีร์ทางด้านคำแปลเปรียบเทียบในฉบับต่างๆ และ 2. เชิงปรัชญาแนวคิดที่นำมาประกอบการพิจารณา ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนสรุปได้ว่า ศัพท์คำว่า สุข ในฉบับทิเบต อาจมาจากศัพท์สันสกฤตคำว่า vi-graha* ที่หมายถึง “กาย” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของกึ่งนิกายมหาสังฆิกะคือ นิกายพุพพลีเยที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุและคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา ที่ใช้คำว่า kāya “กาย” เช่นเดียวกัน

[6] ธรรมที่ได้ถูกกระทำไปแล้วไม่มีสถานะ

[7] จิตและเจตสิกของพระโสดาบันรู้ถึงสภาวะ(svabhāva)

[8] พระอรหันต์ถูกทำให้สำเร็จโดยผู้อื่น⁴¹, มีความไม่รู้, กังขา, พิจารณาโดยผู้อื่น⁴² และมรรคต้องสัมประยุกต์กับการเปล่งเสียง

[9] มรรค คือ การเปล่งคำว่าทุกข์⁴³

[10] อุปการะ คือ การเปล่งคำว่าทุกข์⁴⁴

[11] เพื่อที่จะประหารทุกข์ ต้องใช้เครื่องมือ คือ ปัญญา [และจะ] ได้รับความสุข

[12]⁴⁵

[13 ในชั้น]อัชฏมกะ(aṣṭamaka) [ผู้ปฏิบัติ]สามารถดำรงอยู่อย่าง ยาวนาน ฯลฯ [ในชั้น]โคตร (gotra)ธรรม [ผู้ปฏิบัติ]สามารถเสื่อมจากชั้น นี้ได้⁴⁶

[14] พระโสดาบันมีธรรมที่เสื่อมถอย [แต่]พระอรหันต์มีธรรมที่ไม่ เสื่อมถอย⁴⁷

41 X: 餘所誘; Pm: 他以不淨染汚其衣; A: 從他饒益. ดูเพิ่มเติมที่ เมธี พัทธกะ-ธิระธรรม(2559: 93)เชิงอรรถที่ 64 ประกอบ อนึ่งฉบับ Pm เพิ่มศัพท์ที่แตกต่างจากเชิงอรรถข้างต้นอย่างมีนัยคือคำว่า 不淨 ซึ่งมีความหมายว่า [น้ำสกปรกที่ไม่บริสุทธิ์]

42 X: 他令悟入; Pm: 有他度; A: 觀察. ในฉบับทิเบตคือคำว่า ལུས་པར་རྒྱུད་པ་ แปลว่า พิจารณาโดยผู้อื่น ซึ่งตรงกับศัพท์สันสกฤตคือคำว่า vicarati และเมื่อเทียบเคียงกับฉบับจีนแล้ว พบว่าฉบับ A น่าจะสลับสนุนคำแปลนี้ของฉบับทิเบต

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 89)

“ในอัมมก[ภูมิ]อยู่อย่างนาน [แต่]ในชั้นโคตร[ภูมิ]มีการเสื่อม”

คำว่า อัมมก[ภูมิ] ในที่นี้หมายถึง ชั้นของ “โสดาปัตติมรรค” หากไล่เรียงลำดับความก่อนหลังกับชั้นโคตร[ภูมิ] จะได้ดังนี้คือ

โคตร[ภูมิ]→อัมมก[ภูมิ]

อนึ่ง มีข้อสังเกตเกี่ยวกับคำแปลต่อท้ายคำว่าอัมมกะ และคำว่า โคตร ในฉบับแปลทั้งสี่ข้างต้น โดยใช้คำว่า ภูมิ (地) บ้างและคำว่า ธรรม (法) บ้าง

- 47 X:預流者有退義。阿羅漢無退義; Pm: 須毘多阿半那退法。阿羅漢多不退法; A: 須陀洹退法。阿羅漢亦有退法; Teramoto ได้แก้ไขฉบับ A เป็น 須陀洹退法。阿羅漢不有退法; Vinītadeva: พระโสดาบันและพระอรหันต์ไม่มีการเสื่อม

เมื่อพิจารณาทุกฉบับที่กล่าวมา ขอเรียบเรียงใหม่ดังนี้ ฉบับ X, Pm, ฉบับทิเบต และฉบับ Ter แปลไปในทิศทางเดียวกันคือ “พระโสดาบันมีการเสื่อมได้ แต่พระอรหันต์ไม่มีธรรมที่เสื่อม” แต่ต้นฉบับเดิมของฉบับ A ที่ยังไม่ได้รับการชำระและแก้ไขโดย Teramoto กลับแปลว่า “พระโสดาบันมีธรรมที่เสื่อมได้, พระอรหันต์ก็เช่นกันมีธรรมที่เสื่อมได้” ซึ่งหากเราตั้งสมมติฐานว่าต้นฉบับที่นำมาเปรียบเทียบด้วย คือ ฉบับ X และ Pm ถูกต้อง มีความน่าเชื่อถือกว่า ดังนั้น ต้นฉบับเดิมของฉบับ A อาจเกิดการผิดพลาด จากการอ่าน หรือการจาร ซึ่งอาจเนื่องมาจากศัพท์คำว่า *aparihāṇi*

เมื่อพิจารณาประโยคในฉบับ A คือ “亦有退法” หากปริวรรตกลับไปเป็นภาษาสันสกฤตควรจะเป็น “...api *aparihāṇi*...” แต่ในฉบับ A นั้น ดังที่จะเห็นได้ในหลายที่ที่ผู้เขียนนำเสนอประเด็นไปก่อนหน้านี้ คล้ายแปลมาจากต้นฉบับที่เป็นภาษาในตระกูลปรากฤตไม่ใช่ภาษาสันสกฤต และเกิดการแปลที่ผิดพลาดอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งไม่แน่ใจว่าเกิดจากต้นฉบับที่ผิดพลาด หรือการแปลที่ผิดพลาด หากพิจารณาดูในกรณีนี้ก็คล้ายแปลมาจากศัพท์คำว่า “...api *hāṇi*...” หรือ “...api *parihāṇi*...” ที่ฉบับ A อาจเกิดความผิดพลาดจากการอ่านและแปล หากเราตั้งสมมติฐานว่า ฉบับ X และ Pm ถูกต้อง สำหรับฎีกาของ Vinītadeva ได้อธิบายไว้ว่า มีการเสื่อมทั้งพระโสดาบัน

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 91)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 90)

และพระอรหันต์ ซึ่งตรงกันข้ามกับฉบับ A อย่างสิ้นเชิง ไม่มีร่องรอยอะไรที่พอช่วยเราได้ในการหาคำตอบในเรื่องนี้

หากพิจารณาคัมภีร์ทางสายบาลีประกอบ คือ คัมภีร์กถาวัตถุ ในกถาที่ชื่อ ปรีหานิกาย คล้ายกับมีบางนิยายที่เห็นว่า มีการเชื่อมถอยลงจากระดับความเป็นพระอรหันต์ แต่ไม่เชื่อมถอยลงจากระดับโสดาบัน[?] ซึ่งคัมภีร์กถาวัตถุ-อรรถกถา ได้กล่าวว่านิยายที่มีแนวคตินี้หนึ่งในนั้นมี “มหาสังฆิกะบางพวก” รวมอยู่ด้วย ซึ่งดูตรงข้ามกับคัมภีร์ SBh ฉบับแปลจีนสองสำนวนคือ X, Pm และทิเบต

เมื่อพิจารณาดูโดยรวมจะเห็นว่า ทั้งคัมภีร์ SBh และ คัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา กล่าวเกี่ยวกับเรื่องวัตถุ 5 ประการเหมือนกัน ซึ่งได้กล่าวว่าเป็นของนิายมหาสังฆิกะ หรือ กิณิยายของมหาสังฆิกะทั้งหลาย นี่น่าจะเป็นเหตุผลที่ต่อเนื่องมาว่า ทำไมถึงมีการเชื่อมถอยจากระดับอหัตผลได้ และถ้าพิจารณาจากระยะเวลาที่เกิดขึ้นของเหตุการณ์ก็น่าจะเป็นในเวลาใกล้ ๆ กันคือ สมัยพระเจ้าอโศก[ขอมองในแง่เหตุการณ์ในเวลาที่เกิด แต่ขอข้ามเรื่องปี พ.ศ. ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่] ฉะนั้นหัวข้อ “พระอรหันต์มีธรรมที่เชื่อมได้” น่าจะมีแนวโน้มที่เป็นไปได้มากกว่า “พระอรหันต์ไม่มีธรรมที่เชื่อม” แต่หัวข้อของพระโสดาบัน ผู้เขียนยังไม่สามารถหอร่องรอยได้ เพราะมีการกล่าวถึงอย่างแตกต่างกันมากและยังไม่มีรายละเอียดมากในการวิเคราะห์

เนื่องจากเอกสารข้อมูลค่อนข้างกล่าวอย่างแตกต่างกัน ในเบื้องต้นผู้เขียนตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประเด็นปัญหาความสับสนเรื่อง “ความเชื่อมหรือไม่เชื่อมของพระอรหันต์และพระโสดาบัน” ที่นักแปลทั้งหลายจากสายจารีตต่าง ๆ แปลมาดังนี้

- 1) เกิดจากปัญหาเกี่ยวกับต้นฉบับที่นำมาแปล
- 2) เกิดปัญหาจากทักษะในการแปลของผู้แปล
- 3) อาจเกิดจากหลักธรรมที่มีการปรับเปลี่ยนตามกาลเวลา กล่าวคือ ในกรณีที่เราพิจารณาจาก “ยุคของผู้แปล” และ “ยุคของคัมภีร์” จะเรียงลำดับได้ดังนี้

กถาวัตถุ→A→Pm→กถาวัตถุอรรถกถา→X→Vinīṭadeva

(เชิงอรรถ อ่านต่อหน้า 92)

[15] สัมมาสัมมทิจิในระดับโลกียะไม่มี, ศรัทธินทรีย์ะในระดับโลกียะไม่มี⁴⁸

[16] อัปปยากฤตธรรมทั้งหลายไม่มี⁴⁹

[17] เพราะว่าเข้าสู่ สัมยักตวนิยาม(samyaktva-niyāma) จึงควรกล่าวว่าประหารสังโยชน์ทั้งหลายได้⁵⁰

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 91)

ดังนั้น หากพิจารณาจากข้างต้น คล้ายกับว่าเมื่อเวลาเปลี่ยนไป หลักธรรมต่าง ๆ อาจมีการปรับเปลี่ยนไป แต่ในกรณีนี้อาจมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาพิจารณาประกอบเพิ่มเติมด้วย เช่น ก) คัมภีร์มีส่วนเก่าและส่วนเพิ่มเติม ข) นิยายเดิมที่กล่าวกันถึงในคัมภีร์ มีการแตกกิ่งนิยายออกไปแล้วเปลี่ยนชื่อ หรือมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดไปจากเดิมหรือไม่ หรือมีการปรับเปลี่ยนสลับไปสลับมาของแนวคิด ซึ่งพอจะมองเห็นร่องรอยได้ในคัมภีร์กถาว่าตฤตรรกกถาที่กล่าวไว้ว่า เป็นนิยายมหาสังฆิกะบางพวก

เนื่องจากเป็นประเด็นที่ใช้เวลาและเนื้อที่มากและในบางประเด็นที่เกี่ยวข้องเนื่องคงยากที่จะหาคำตอบได้ เนื่องจากข้อมูลที่หลงเหลือมาในปัจจุบันไม่สามารถให้คำตอบได้อย่างชัดเจน เช่น เรื่องปีที่แน่นอน ฉะนั้นผู้เขียนขอแปลตามฉบับที่เบตไปก่อนในโอกาสนี้

48 X: 無世間正見。無世間信根; Pm: 世間無正見。世間無信根; A: 無世俗正見。有世俗信根. Teramoto ได้แก้ไขฉบับ A เป็น 無世俗正見。無世俗信根. Bhavya: พระตถาคตไม่มีสัมมาทิจิในระดับโลกียะ; Vinītadeva: ศรัทธินทรีย์ะในระดับโลกียะไม่มี.

49 X: 無無記法; Pm: 無無記法; A: 無有記法. Teramoto ได้ทำการแก้ไขฉบับ A เป็น 無無記法.

50 ฉบับจีนของ X, Pm แปลไปในทิศทางเดียวกัน X: 入正性離生時。可說斷一切結, Pm: 若入入正定。一切結滅 แต่ฉบับที่เบตและฉบับจีน A คล้ายกับแปลไปในทิศทางเดียวกันคือ "ไม่สามารถประหารสังโยชน์" 超昇離生。不一斷一切結.

[18] พระโสดาบันทำบาปได้ทั้งปวง ยกเว้นอนันตริย[กรรม]

[19] พระสูตรทั้งหลาย[ที่ถูกตรัสโดยพระพุทธเจ้า]มีความหมายที่
ชัดแจ้งสมบูรณ์(nītārtha)⁵¹

[20] อสังขตะทั้ง 9 ชนิด มีดังนี้⁵²

- ① ปฏิสังขยานิโรธ(pratisamkhyā-nirodha)
- ② อปฏิสังขยานิโรธ(apratisamkhyā-nirodha)⁵³
- ③ อากาศ(ākāśa)
- ④ อากาसानัญญาตนะ(ākāśānantyāyatana)
- ⑤ วิญญาณัญญาตนะ(vijñānāntyāyatana)
- ⑥ อากิญจัญญาตนะ(ākimcanyāyatana)
- ⑦ เนวสัณญานาสัณญายตนะ(naivasamjīkānāsamjīkāyatana)
- ⑧ ปฏิจจสมุปบาท(pratītyasamutpāda)
- ⑨ มรรค(mārga)⁵⁴

51 X: 佛所說經皆是了義; Pm: 一切諸經無不了義; A: 一切修多羅皆依了義. ใน
สำนวนการแปลของฉบับ Pm ค่อนข้างแตกต่างจากฉบับอื่นเนื่องจาก
เป็นการแปลในเชิงปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ ซึ่งไม่แน่ใจว่าต้นฉบับที่ใช้แปลเป็น
เช่นนั้นหรือไม่

52 ในฉบับทิเบตไม่มีประโยคนี้ แต่ฉบับแปลจีนทั้งสามสำนวนเป็นไปในทิศทาง
เดียวกันคือมีหัวข้อธรรมนี้ ดังนั้น จึงได้เพิ่มเติมเข้าไปตามฉบับจีน

53 ในฉบับทิเบตไม่มีประโยคนี้ แต่ฉบับแปลจีนทั้งสามสำนวนเป็นไปในทิศทาง
เดียวกันคือมีหัวข้อธรรมนี้ ดังนั้น จึงได้เพิ่มเติมเข้าไปตามฉบับจีน

54 ในฉบับทิเบตไม่มีประโยคนี้ แต่ฉบับแปลจีนทั้งสามสำนวนเป็นไปในทิศทาง
เดียวกันคือมีหัวข้อธรรมนี้ ดังนั้น จึงได้เพิ่มเติมเข้าไปตามฉบับจีน

[21] เพราะว่าอุปกิเลสที่จรเข้ามาทันทีทันใด จิต[จึงถูก]ย้อมด้วย อุปกิเลส นั้น แต่]โดยภาวะของตัว[จิต]เอง⁵⁵ [จิต]มีความสว่าง⁵⁶

[22] ควรจะกล่าวว่าอนุสัยทั้งหลายไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิก ควรจะกล่าวว่า [อนุสัย]เป็นธรรมที่ไม่ใช่อารมณ (anālamana)⁵⁷

[23] ควรจะกล่าวว่า อนุสัยทั้งหลายและปริยฐาน (paryavasthāna) มีความแตกต่างกัน ควรจะกล่าวว่า อนุสัยทั้งหลายไม่มีการสัมประยุตกับจิต [แต่]ปริยฐานมีการสัมประยุตกับจิต

[24] อดีตและอนาคตไม่มี⁵⁸

[25] ธรรมายตนะ ไม่ใช่ทั้ง ชญะยะ(jñeya) และ วิชญะยะ(vijñeya)

[26] อันตรภาวะ(antarabhāva) ไม่มี⁵⁹

[27] พระโสดาบันมีฌาน(dyāna)

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้คือหลักธรรม [ยังมีต่อ]

55 ฉบับทิเบตใช้คำว่า རང་བཟོ ເຊິ່ງอาจจะแปลมาจากศัพท์คำว่า prakṛti หรือ svabhāva แต่เมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับฉบับแปลจีน คล้ายกับว่า ฉบับ X แปลมาจากคำว่า prakṛti และฉบับ Pm, A แปลมาจากคำว่า svabhāva

56 X: 心性本淨客隨煩惱之所雜染。說為不淨; Pm: 心者自性清淨客塵所污。一隨眠煩惱。二倒起煩惱; A: 心性自淨佛為客煩惱所染。

57 ดูคัมภีร์กถาวัตถุ ในกถาที่ชื่อว่า Anussayā anārammaṇā ti kathā (Kv: 405-408). ในคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา อธิบายว่า เป็นมติของนิกายอันธกะ นิกายเอกัจจะและนิกายอุตตราปถกะ โดยให้เหตุผลว่า อนุสัยทั้งหลายเป็น กิเลสที่นอนเนื่อง ไม่ประกอบกับจิต ไม่มีเหตุ เป็นอภัยกตะ จึงกล่าวว่า อนุสัยเป็น[ธรรม]ที่ไม่ใช่อารมณ (Kv-a: 116-117).

58 X: 過去未來非實有體; Pm: 過去未來是無。現在是有; A: 無有過去未來世。

59 X: 都無中有; Pm: 中陰是無; A: ไม่มีประโยชน์

3. บทส่งท้าย

สำหรับบทความนี้ขอแปลถึงหัวข้อ 2.1.1.3 "หลักธรรมเกี่ยวกับธรรมลักษณะ" และจะแปลพร้อมวิเคราะห์หัวข้ออื่นๆ ในโอกาสต่อไป

อักษรย่อและบรรณานุกรม

- AKBh *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu*. 1967. Tibetan Sanskrit Works Series vol.VIII. edited by P.Pradhan. Patna: K.P.Jayaswal Research Institute.
- D *The Tibetan Tripitaka, Taipei Edition*. 1991. 72 vols. edited by A.W. Barber. Taipei: SMC Publishing.
- Kv *Kathāvatthu*. 1999. edited by Arnold C.Taylor. Oxford: PTS. (first printed 1894(part I), 1897(part II). combined reprint. 1979)
- Kv-a *Kathāvatthu-aṭṭhakathā*. 1979. edited by N.A.Jayawickrama. London: PTS.
- P *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition kept in the Library of Otani University, Kyoto*. 1955-61. 168 vols. edited by D.T. Suzuki. Tokyo-Kyoto: Tibetan Tripitaka Research Institute.
- SN *Samyuttanikāya* vol.I. 1999. edited by G.A. So-maratne. Oxford: PTS. *Samyuttanikāya* vol.II-V. 1976-1994. edited by L. Feer. London: PTS. (first printed. 1888-1898)

T *Taishō-shinshū-daizōkyō* 大正新脩大藏經. 1924-1934.
Tokyo: Daizōshuppansha.

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม.

2559 "Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถ
วิเคราะห์ (1)". **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธ-
ศาสนา** 2(1): 67-103. กรุงเทพฯ : สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

สิริวัฒน์ คำวันสา.

2545 **พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
พิทักษ์อักษร.

เสถียร โพนันทะ.

2543 **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย.

2544 **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัท
สร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด.

BAREAU, André.

2013 *The Buddhist Schools of the Small Vehicle*. translated by Sara Boin-Webb. edited by Andrew Skilton. London: Buddhist Society Trust.

DEEG, Max.

2012 "Sthavira, Thera and '*Sthaviravāda' in Chinese Buddhist Sources." *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*: 129-162, edited by Peter Skilling, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham. Chiang Mai: Silkworm Books.

KARASHIMA, Seishi (辛島静志).

1994 *Chōagonkyō-no-gengo-no-kenkyū: onshago-bunseki-wo-chūshin-toshite* 長阿含經の原語の研究 — 音写語分析を中心として (งานวิจัยศัพท์ดั้งเดิมของคัมภีร์ที่รฆาคมะ: ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการถอดเสียงคำทับศัพท์). Tokyo: Hirakawashuppansha.

LAMOTTE, Étienne.

1988 *History of Indian Buddhism*. translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers.

MITOMO, Kenyō(三友 健容)

1996 "setsuissaiubu-no-seiritsu 説一切有部の成立(The Formation of the Sarvāstivāda)". *Indogaku-bukkyōgaku-kenkyū* 印度学仏教学研究 (*Journal of Indian and Buddhist Studies*) 89: 1-11.

TERAMOTO, Enga, and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣).

1974 *Zō-kan-wa-sanyaku-taikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯對校: 異部宗輪論 (คำแปลเปรียบเทียบสามภาษา ทิเบต จีน ญี่ปุ่น: คัมภีร์สมยเถาปิปรจนจักร). Tokyo: Kokushokankōkai.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥).

1980 *Shoki-bukkyō-kyōdan-no-kenkyū* 初期仏教教団史の研究 一部派の形成に関する文化 史的考察 (*A History of the Early Buddhist order: A Historical Study on the Formation of the Indian Buddhist Schools*). 2nd ed. Tokyo: Sankibōbusshorin.

TUBB, Gary A., and Emery R. BOOSE.

2007 *Scholastic Sanskrit: A Manual for Students*. New York:
Columbia University Press.

WILLEMEN, Charles, Bart DESSEIN and Collett COX.

1998 *Sarvāstivāda Buddhist Scholasticism*. Handbuch der
Orientalistik, zweite Abteilung: Indien, elfter Band.
Leiden: Brill.

YAMADA, Ryūjō (山田龍城).

1959 *Daijō-bukkyō-seiritsu-shiron-josetsu* 大乘仏教成立史論序
説 (บทนำทฤษฎีประวัติการกำเนิดพระพุทธศาสนามหายาน).
Kyoto: Heirakujishoten.

ภาคผนวก ก

ตารางแสดงข้อมูลในคัมภีร์ต่างๆ เกี่ยวกับพระมหาเทวะ, มูลเหตุการแตก
นิกายครั้งดั้งเดิม และเหตุแห่งการแตกกึ่งนิกาย(ในนิกายมหาasanghika)¹

ข้อมูล ในคัมภีร์		คัมภีร์	八 鍵 度 論 [A]	癸 智 論 [B]	Kv Kv-a [C]	十 八 部 論 [D]
มูลเหตุการแตก นิกายครั้งดั้งเดิม	พระมหาเทวะ					
	การเสนอวัตถุ ห้าประการ		①	①		○
	วิวาทะของคณะสงฆ์					○
เหตุแห่งการแตกกึ่ง นิกาย(ในนิกายมหา asanghika)	พระมหาเทวะ					○
	การเสนอวัตถุ ห้าประการ				②	(6)
	วิวาทะของคณะสงฆ์					○

หมายเหตุ

○ หมายถึง มีข้อมูล

1 หมายถึง มิจฉาทิฏฐิห้าประการ(五惡見)

2 มติธรรมของกลุ่มอรรถกะ

3 ภิกษุรูปหนึ่ง

4 ไม่เห็นด้วยกับการเพิ่มพระวินัย

部 執 異 論 [E]	SBh ฉบับ ทิเบต [F]	舍 利 弗 問 經 [G]	大 毘 婆 沙 論 [H]	異 部 宗 輪 論 [I]	異 部 宗 輪 論 述 記 [J]	部 執 異 論 疏 [K]	三 論 玄 義 [L]	大 唐 西 域 記 [M]	瑜 伽 師 地 論 略 纂 [N]	NB V [O]
		△ ³	○	○	○	○	○	○	○	△ ⁵
○	○	△ ⁴	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○		○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	△ ⁷		○	○	○	○			
	⑥			⑥	⑥	⑥	○			⑥
○	○			○	○	○	○			

5 พระภัทรว²

6 มติธรรมของกึ่งนิกายมหาasanghikasทั้งหลาย

7 กลุ่มพระมหาเถระ หรือนิกายของพระมหาเถระ

¹ ข้อมูลนี้อ้างจาก Tsukamoto(1980: 241)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้า 101)

- 2 NBV กล่าวถึงพระภิกษุที่เป็นร่างแปลงของมารและนำเสนอวัตถุห้าประการ ซึ่งข้อมูลนี้ใกล้เคียงกับ Tāranātha และ Bu-ston โดย Teramoto แปลไว้ ดังนี้ “มารผู้มีใจบาปที่แปลงร่างเป็น “พระภิกษุ” สวมอาภรณ์ของภิกษุผู้มีทูล ไม่ปรองดองกับ[พระ]ทั้งหมด”

Tsukamoto(1980: 237 เชิงอรรถที่ 1) ได้กล่าวถึงการแปลศัพท์คำว่า mi-mthun-bahi-phyogs-su ว่ามีการตีความแตกต่างกันออกไป เช่น Teramoto แปลคำว่า mi ใน mi-mthun-bahi-phyogs-su เป็นคำนิบาตบอกความปฏิเสธ แต่ Bareau แปลศัพท์คำว่า mi เป็น "คน(homme)" ดังนี้ “Māra, le vicieux, se transforma de façon à être semblable à un homme ayant toutes les qualités(bhadra)” Kanekura สันนิษฐานว่าคำศัพท์นี้เป็นคำว่า pratipakṣa หรือ vipakṣa ในภาษาสันสกฤต

อนึ่ง Tsukamoto กล่าวว่า Walleiser และ Teramoto แปลคำว่า mi เป็นนิบาตบอกคำปฏิเสธ แต่ในฉบับแปล NBV โดย Teramoto (1935: 9 เชิงอรรถที่ 2) ได้ยกตัวอย่างการแปลของ Rockhill และ Walleiser ขึ้นมา ซึ่งมีความเห็นเช่นเดียวกับ Kanekura คือเห็นว่าเป็นศัพท์สันสกฤตคำว่า pratipakṣa หรือ vipakṣa แต่ผู้เขียนไม่มีฉบับแปลของ Rockhill และ Walleiser เพื่อสอบถามความถูกต้องของข้อมูลในขณะนี้ จึงกล่าวไว้เป็นข้อสังเกต

ภาคผนวก ข
รายชื่อคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์
พระพุทธศาสนาในการแบ่งนิกาย¹

ก) ทีปวงศ์ (Dīpavaṃsa)

ข) กถาวัตถุอรรณกถา

ค) Nikāyabhedavibhaṅgavyākhyāna: ตำนานฝ่ายเถรวาท
(NBV 1). P127: 253 (no.5640)

ง) Nikāyabhedavibhaṅgavyākhyāna: ตำนานฝ่ายมหาasanghika(NBV 2). P127: 253 (no.5640)

จ) Nikāyabhedavibhaṅgavyākhyāna: ตำนานฝ่ายสังฆมัตติยะ
(NBV 3). P127: 254f. (no.5640)

ฉ) 舍利弗問經 (Shelifu wen jing, Śāriputrapariṣcchāsūtra*,
ศาริปุตฺรปริปจฺจนาสูตร). T24: 900b-c (no.1465)

ช) 文殊師利問經 (Wenshushili wen jing, Mañjuśrīpariṣcchāsūtra*,
มัญจุศรีปริปจฺจนาสูตร). T14: 501b-c, 49: 17b-c

ซ) 出三藏記集(Shu sanzang ji ji). T55: 20a

ณ) 南海寄歸內法伝(Nanhai jigui neifazhuan) บันทึกการเดินทาง
ของท่านสมณะอี้จิง (義淨). T54: 205a-b

¹ อ้างอิงข้อมูลจาก Bureau(2013:3-23),Tsukamoto(1980:414-433)

ญ) Samayabhedoparacanacakre nikāyabhedopadeśana-saṃgraha. P127: 257f. (no.5644)

ฎ) Tāranātha(ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอินเดีย โดย ตารนาถ)

ฏ) ภิกษุวรรษาครปฤจณา(Bhikṣuvarṣāgrapṛcchā). T127: 309f. (no.5649)

ฐ) วรรษาครปฤจณาสูตร(Varṣāgrapṛcchāsūtra)

ฑ) นิกายสังครหะ(Nikāya-saṃgraha)

มิกฺขรเสพซ้องสิ่งต่ำช้า มิกฺขรชะล่าอยู่ในความประมาท

มิกฺขรเสพความเห็นที่ผิดพลาด

มิกฺขรเป็นคนประหลาดขวางโลกเออย

พุทธวจนะในธรรมบท คาถาที่ 167

หีนํ ฌมมํ น เสเวยฺย
ปมาเทน น สัมเว
มิจุฉาทิฏฐีนํ เสเวยฺย
น สียา โลกวฑฺฒโน
(บาลี: พุ.ธ.25/23/37¹⁵⁻¹⁶)

hīnāṃ dharmāṃ na seveta
pramādena na saṃvaset,
mithyādr̥ṣṭiṃ na roceta
na bhavel lokavardhanaḥ.
(สันสกฤต: Uv 4.8)

不親卑漏法
不与放逸会
不種邪見根
不於世長惡
(จีน: T4: 639a¹⁸⁻¹⁹)

དམན་པའི་ཚས་ལ་མི་རྟེན་ཅིང་།
བག་མེད་པ་ལ་བསྟེན་མི་བྱ།
ལྷན་པར་བསྐྱེད་པའི་འདྲིང་མེད་དང་།
འཇིག་རྟེན་འཕེལ་བར་མི་བྱའོ།
(ทิเบต: Uv 4.8)